

УДК 821.161.2 – 93.09 (092)

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2021.3.2>

О. В. ВОВК

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української літератури та теорії літератури,

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка,

м. Дрогобич, Львівська область, Україна

Електронна пошта: lindaswolfs@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0002-9857-6205>

ПРОБЛЕМНА ПОЛІФОНІЧНІСТЬ ПОВІСТІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА «СОНЯЧНИЙ ПРОМІНЬ»

У статті розглянуто параметри вираження патріотичної свідомості у дитячому (амбівалентному) творі Бориса Грінченка «Сонячний промінь». Твори Б. Грінченка актуалізують ті чи інші аспекти патріотичної свідомості, виявляють та поборюють прояви антинаціонального чи маргінального світобачення й тим самим впливають на формування патріотичного світогляду у дітей, підлітків чи юнацтва. Відзначається, що повість стала багатограним, ідейно комплексним твором, у якому художньо зреалізовано концепцію національного визволення. У ній поєднано тенденційно-реалістичні та критично-реалістичні змістово-стильові елементи з елементами ідей Прогресивізму, Романтизму та Сентименталізму. Таке смислове розмаїття робить твір багатовимірним, доступнішим для сприймання старшим дітям та молоді. На основі аналізу твору показано антинаціональні феномени, такі як шовінізм, малоросійство, ренегатство, які випливають у героїв повісті з імперського суспільного світогляду. Автор демонструє читачеві огидну суть малоросійського характеру, апелює до можливого змаргіналізованого читача, застерігає від засвоєння малоросійської ментальності та денационалізованої свідомості. Зазначається, що письменник зображує два типи свідомості, два характери, але з часом одні перетворились на ренегатів, перекинчиків, а другі залишилися свідомими українофілами. Акцентовано, що важливим значеннєвим аспектом повісті є її проблемна поліфонічність – від особистих до суспільно значущих питань національного та соціального спрямування. Зазначається, що у повісті домінує чітко окреслена національна проблематика. Ці національні проблемні аспекти перегукуються з іншими творами письменника на патріотичну тему. У проаналізованому творі стверджується, що художнє слово Бориса Грінченка не лише виховувало молодь, але й було своєрідним закликком до розв'язання питань національного (жертвна любов до Батьківщини) та соціального (просвіта і праця інтелігенції для народу) спрямування. Увиразнюється важлива думка, що декларативний патріотизм, тобто патріотизм без відповідальності, насправді нічого не вартий для національної справи.

Ключові слова: національне питання, національні цінності, патріотичний світогляд, народницький світогляд, Борис Грінченко.

Постановка проблеми. Борис Грінченко належав до найбільш послідовних та глибоких критиків російського шовінізму й імперіалізму серед покоління «Молодої України». Він повсякчас аргументовано виступав щодо стратегії і практики обрусіння (русифікації) [Грінченко 1994 : 35]. Однак відверто виступити в художній формі проти цих явищ в умовах царської цензури було неможливо. У цьому допомагали псевдоніми та друкування за межами держави, а також звернення до алегоризму, до підтекстових стратегій приховування експліцитного змісту. У доробку Б. Грінченка є чимало антиімперських творів, зокрема й суто дитячих чи амбівалентних. Пріоритетним для письменника було здійснення національного визволення шляхом культурно-просвітницької праці:

«<...>коли хочемо визволитись з національної неволі, то мусимо працювати на користь темного народу, пригніченого лихою долею<...>». Для нього не був чужим і шлях революційної політичної боротьби, метою якої мала стати не лише нова конституція в Росії та народний добробут, а й «самостійність українсько-руської нації». Він обстоював право народу на боротьбу з «національним гнітом» [Грінченко 1994 : 64–65, 71, 107, 112, 130].

Аналіз попередніх досліджень. Не таким далеким від істини був і Микола Шлемкевич, коли вважав, що сучасна українська людина – це «шевченківська людина», остаточною політичним ідеалом якої стало «утвердження українського вільного суспільства своєю власною державою» [Шлемкевич : 21–25]. Твори Б. Грін-

чення актуалізують ті чи інші аспекти патріотичної свідомості, виявляють та поборюють вияви антинаціонального чи маргінального світобачення і впливають на формування патріотичного світогляду у дітей, підлітків, юнацтва. У такий спосіб художньо реалізується концепція національного звільнення, для якої, за словами І. Франка, найважливішими знаряддями є «національна свідомість», «почуття солідарності» та «почуття сили і віри в остаточний успіх» [Франко 2008 : 376]. Найбільш художньо багатограним, ідейно комплексним, наймасштабнішим твором Б. Грінченка з огляду на це варто вважати повість «Сонячний промінь» [Грінченко 1990 : 323–447], написану у 1890 р. і вперше опубліковану через рік у журналі «Зоря». Щоправда, в період публікації (наприклад, у М. Драгоманова [Пастух 1998 : 28]) у деяких роботах [Панченко 2011 : 58–64] звучали закиди у бік естетичної вартості цього твору. Не беремося до полемізування (це потребує окремих студій) але дозволимо собі не погодитися із критиками. Можливо, вони не зовсім враховували культурно-історичний контекст написання твору, специфіку його ідейного змісту, присутність романтичного складника та амбівалентну (із переважанням орієнтації на юного читача) рецептивну спрямованість (звідси й деяка ідеалізованість зображення певних характерів). Ми поділяємо думку іншої групи дослідників (О. Вертій, О. Гнідан, І. Денисюк, С. Єфремов, Д. Наливайко, Б. Пастух, І. Пільгук, А. Погрібний, І. Франко та ін.), котрі високо оцінюють прозу Б. Грінченка. Особливо важливим для нас є судження В. Сімовича, який назвав повість «прекрасною лектурою» для дітей старшого шкільного віку [Франко 2008 : 261].

Мета статті – проаналізувати проблемну поліфонічність повісті Бориса Грінченка «Сонячний промінь».

Виклад основного матеріалу. У чому специфіка цієї «лектури»? Зупинимось на деяких найважливіших з точки зору змістового аналізу питаннях. Зокрема, варто відзначити, що повість цілком можна віднести до «синкретичного реалізму» (Д. Наливайко). У ній поєднуються тенденційно-реалістичні та критично-реалістичні змістово-стильові елементи із елементами ідей епох Просвітництва (однією

із наскрізних ідей твору є просвіта і праця інтелігенції для народу), Романтизму (особливо це простежується у зображенні виняткових рис характеру студента Марка Кравченка) та Сентименталізму (зворушливі описи хвороби та поступового згасання Катерини). Таке стильове розмаїття робить твір багатомірним, жвавішим, доступнішим для сприймання старшими дітьми й молоддю. Воно не дає ідейності витіснити естетичність, перетворити художню тканину на одноплосинну політичну пропаганду, а складні характери та проблеми спростити до редукованих публіцистичних гасел і закликів.

Іншим важливим значеннєвим аспектом повісті є її проблемна поліфонічність – від особистих до суспільно значущих питань національного та соціального спрямування, у межах якої домінує чітко окреслена національна проблематика. Ці національні проблемні аспекти перегукуються з іншими творами письменника на патріотичну тему. Ми бачимо реалістичне зображення характерів та ідей російських шовіністів, репрезентованих молодим столичним чиновником Іваном Гординським, росіянином-скоробагатком Яковом Голубовим, директором гімназії, де викладає Марко Кравченко, а також гімназіальними вчителями Гайковим і Каншіним, перейнятих ворожістю та зневагою до усього українського й переляканих можливістю «хохлацького сепаратизму». Бачимо також переконливі образи денаціоналізованих малоросів серед селянського (образи сільських п'явок на кшталт наскрізного для творчості Б. Грінченка персонажа – сільського крамаря Семена Цупченка – та частини деморалізованих, спитих «мужиків» Радьківки, здебільшого колишніх шахтарів і солдатів, що живуть матеріальними й гедоністичними пожаданнями, розмовляють суржилом, еклектично вдягаються, співають вульгарних російських пісеньок) та панського (представленого родиною пана Гординського, паном Федором Лірським і частиною міської інтелігенції) середовищ.

Чимало місця у повісті відведено зображенню типових характерів псевдопатріотів, що оточують головних персонажів. Ідеться про більшу частину гуртка українофілів, особливо старших його учасників, окрім патріарха, «батька» Овсієнка (професор Човгань, Тапчан-

ський, багатій Савчевський та ін.). Письменник показує на їхньому прикладі роботу старших громад. Показується нездатність до активної діяльності (спромагаються видати лише декілька українських книжок), нестача чітких культурно-політичних орієнтирів, непродуктивна балаканина (постійні суперечки про мову й окремі слова, хоча більшість українолюбів навіть на зустрічах розмовляє російською), боягузливість. Невипадково після гострого, з політичними акцентами виступу молодого студента у Тарасів день (Шевченкові роковини) більшість «товаришів» лякається і перестає відвідувати гурток. Залишаються лише шестеро, переважно молодь. Слушно, по-шевченківськи самокритично й гостро висловлюється про псевдопатріотичну суть українофілів відлюдник Максим Шклярєнко: «Всі українофіли або ледарі, або падлюки!». Він експресивно аргументує свою позицію: «Наша інтелігенція! <...> Де вона? Вона не знає своєї мови, вона не має своєї сім'ї, вона тільки про свято, вряди-годи згадає Шевченка чи яку пісню, – бо вона іншим живе!.. А чи є хоч крихта солідарності серед нашої інтелігенції? Ся наша повсякчасна гризня, повсякчасна колотнеча!.. Почування спільноти, громадянства – де вони в нас? Тільки особисте на першому плані, тільки мое я, а начхать мені на громадське добро!.. А як ми шануємо своїх талановитих людей, нашу славу, гордощі? Наші письменники померли б з голоду, якби не сиділи по канцеляріях, наші композитори, наші маляри, – вони марнують свій талант, свій час на біганину по приватних лекціях, на... Ех!.. А наше зрадництво падлюшне!...» [Грінченко 1990 : 394].

Однак у повісті чітко проступають і позитивні характери свідомих селян (хлопчика Корнія, його батька, сусідів і знайомих, що спрагли до українського книжкового слова) та українофільської інтелігенції, діяльної, сміливої, бойової (зокрема, молоді). Окрім Марка та Катерини, ми бачимо інших персонажів-патріотів, а саме: сільського вчителя Петра Карпенка, міських українофілів Степана Овсієнка та його дочку Марусю Овсієнкову, студента-медика Семена Лісовського, Бійчевського, Гайдєнка, Радєнка, Максима Шклярєнка. Це той новий тип українських народницьких діячів, що в літературі та тогочасних писаннях отримав назви ново-

громадівців, тарасівців, націоналів, неонародників чи «Молодої України».

Особливо близькими й доступними для свідомості юного реципієнта робить письменник змістові аспекти повісті через введення любовної інтриги. Це завжди цікаво молодому читачеві. Ідеться про наскрізне драматичне кохання між головними героями – сином бідного міського чоботаря, студентом (згодом вчителем гімназії та секретарем у міському часописі) Марком Кравченком та спочатку малоросійською панянкою, а потім переконаною українофількою, сільською вчителькою Катериною Гординською. Розвиток кохання двох молодих людей не просто утворює основну сюжетну лінію повісті, а з нею пов'язуються дві важливі взаємопереплетені проблеми твору, що художньо конкретизують смислові аспекти етнокультурного закорінення, національної ідентифікації, морального вибору. Перша проблема стосується можливості поєднання інтимно-особистого (любові) та суспільного (національної справи). Друга проблема стосується можливості індивідуального національного відродження – дерусифікації (Катерина, меншою мірою Марко та ін.).

Перед появою у маєтку панів Гординських у ролі домашнього вчителя для молодшого сина студент останнього курсу історико-філологічного факультету Марко Кравченко проходить певну світоглядну еволюцію. Напівсирота (а з 16 років – повний сирота), син міського чоботаря – гіркого п'яниці, він своїм талантом здобуває освіту (згодом в університеті заробляє репетиторством) і саме в освіті бачить засіб порятунку робітників та селян від безпросвітності, «бідності, горя», від «здичавіння». Надтруною батька Марко «заприсягсь у душі віддати своє життя на послугу просвіті» [Грінченко 1990 : 325]. Однак національна домінанта у світобаченні Марка з'явилася після прочитання у 17 років «Кобзаря» Т. Шевченка. Саме тоді уже зрусифікований український підліток повертається до української мови («простацької балачки» – мови батьків, вихідців із села), усвідомлює ідею демократизму (любов до «всіх убогих та знесилених, спрацьованих та отягчених») та національну суть освіти для народу. Частково відновлюється, а частково формується нова – національна, українофільська – свідомість юнака: «Кілька книжок з істо-

рії української доробили Шевченкове діло: Марко Кравченко зрозумів, хто він і якої про-світи мусить бажати тому темному народові, про який думав» [Грінченко 1990 : 326].

Закохуючись у доньку пана Гординського Катерину, Марко постає перед читачем уже цілком сформованим чоловіком, із заснованим на українській ідеї світоглядом та сильним характером, що простежується у численних дискусіях з різними людьми, переможній бійці з нахабним донощиком Яковом Голубовим. З одного боку, Марко усвідомлює свій обов'язок як інтелігента та велику відповідальність перед народом: «Боротися з темрявою, помагати <...> культурному процесові та направляти його на користь рідному краю – ото була повинність інтелігенції, важка повинність, бо на неї треба було жертви, і жертви великої – усім своїм життям» [Грінченко 1990 : 380]. З іншого боку, він неодноразово висловлює необхідність не лише тихої праці, а й активних дій, що свідчить про нього як про українофіла нового покоління – покоління націоналів. У розмові із Семеном Лісовським Марко переконаний: «Нам не гріх деякий час і вовками побути» [Грінченко 1990 : 389], а на зібранні українського гуртка твердить: «Борня ніколи не буває легенька. Але я знов кажу, що ми її не починали, цієї борні, та й про те, щоб почати, не дбаємо» [Грінченко 1990 : 396]. У цьому плані герой Б. Грінченка не лише розвиває традицію персонажів-борців Т. Шевченка (Гонти, Залізняка, Галайди, козаків та ін.), а й виступає разом із персонажами Лесі Українки та Івана Франка одним із попередників протагоністів письменників-вісниківців (Ю. Липа, Є. Маланюк, Л. Мосендз, О. Ольжич, О. Теліга та ін.) – тих, котрі розуміли, що «світ не рай, а праліс дикий, в яким самому треба мати ікли і пазурі, тверде серце і непохитну віру» [Донцов 2005 : 43].

Тверді патріотичні переконання Марка не можуть не виявлятися і в особистому житті. Під час таємної зустрічі він не лише освідчується Катерині, а й чесно висловлює свою ідеалістичну й романтичну позицію в особистій сфері: «Але ж людина живе не самим власним, особистим життям. Єсть у кожної людини святиня, вища від власних почувань, од власного щастя. Такою святинею стався мені мій рідний край, моя Україна. Я присягався присвятити

їй своє життя. І та людина, що я кохаю, кого благаю з'єднати своє життя з моїм, – повинна йти зо мною до однієї мети» [Грінченко 1990 : 386]. На жаль, Катерина не розуміє хлопця. Їй здається таке освідчення образливим. Вона вважає, що Марко ставить якісь умови, тому, обурена, йде геть. Марко з розбитим серцем виїжджає до міста. «Як щастя може погодитися з жертвою?» [Грінченко 1990 : 387] – ця дилема здається юнакові нездоланною.

Водночас автор показує, як після розмови з Марком відбувається стрімка еволюція свідомості Катерини. У цьому допомагає дівчині поєднання того, що, як здається Маркові, неможливо поєднати – особистого щастя та відповідальності перед народом. Саме любов до Марка спонукає дівчину заглибитися у ту сферу українського буття, сферу інтересів україно-фільської інтелігенції, якою живе її коханий і яка донедавна була їй, вихованій російською освітньою системою та сімейним впливом, чужою й незрозумілою. Вона відкидає освідчення багатія Голубова і починає активний процес самоосвіти: вчить українську мову, дістає словник Закревського, читає українською. Процес дерусифікації набирає обертів. Найбільш фундаментальний націоналізуючий вплив на свідомість Катерини, як свого часу і на Марка, має поезія Т. Шевченка. Образи з «Кобзаря» допомагають дівчині збагнути, як можна «зрекатися з-за любові до рідного краю» (самовідданість Марка вона порівнює з почуттям Гонти). У неї з'являється усвідомлення суті образу патріота-борця: «Образи, найбільш образи опанували її. І один з їх був образ борця за рідний край, людини, що зрекається власного щастя. І той образ був перед нею тепер у надзвичайному сяєві» [Грінченко 1990 : 406]. Катерина цілком змінюється, вона починає глибше розуміти свій внутрішній і зовнішній світ, починає розуміти, що «краса душі» вища за фізичну вроду, що є «дещо вище від задоволення власних почувань та бажань» [Грінченко 1990 : 406].

Тут варто звернути увагу на біографічний аспект. «Кобзар» Т. Шевченка свого часу відіграв схожу роль в українізації свідомості самого Бориса Грінченка. В одній з автобіографій 1898 р., яка з цензурних причин побачила світ лише 1910 р., письменник писав: «В сім'ї у Грінченків ніколи не говорено

по-українському. І перші писання хлопцеві були по-великоруському. Твори Гребінчині, Думитрашкові та «Енеїду» вважав він за кумедні жарти. Але одного разу (був тоді в третьому класі) почув, як одна панія похвалила при йому українську мову й Шевченка. Став писати по-українському, а дома знайшов «Кобзаря» у батька в скрині, прочитав його, і враження від цієї книги покрило всі враження, які досі мав од книг» [Грінченко 1990: 598].

Результатом переродження Катерини стає не лише «жаль по загубленому щастю», не лише усвідомлення «нікчемності» свого попереднього життя. Важливим стає рішення дівчини «спокутувати свій гріх»: «розуміла вже, що мусить віддати свою діяльність тому рідному краю, що його згубила була і тепер знайшла» [Грінченко 1990 : 407]. Перемагаючи спротив батьків, Катерина вибирала долю сільської вчительки, та, на жаль, через утиски сільського начальства захворіла на сухоти. Приїзд Марка, їхнє примирення і порозуміння, а згодом і одруження змушують хворобу відступити, однак ненадовго. У цей період молоде подружжя живе у місті, їхній кожен день сповнений сімейної ідилії – тепла, любові, взаємопідтримки й розуміння. Але невблаганна хвороба бере своє. Катерина помирає на руках коханого чоловіка на кримському березі: «Уста їм стуляються в останньому поцілунку. Останнє зітхання віддає вона Марковим устам і її голівонька падає до його на груди» [Грінченко 1990 : 444].

Висновки. Над могилою коханої Марко подумки виголошує зворушливий монолог – звертання до померлої Катерини. Він утворює

епілог повісті і має не лише психологічно-естетичне значення. Його важлива художня функція – показати молодому читачеві послідовність та чіткість ідейної позиції персонажа й тим самим максимально наблизити його до патріотичних ідеалів українства. За допомогою монологу автор наголошує на ідеї нестерпимості («Вся душа твоя чиста перелинула з останнім твоїм зітханням у мою душу і навіки з'єдналася з нею<...>») та метафорично зображає сенс життя справжнього українського інтелігента – «бути людям сонячним променем»: <...>Сонячний промінь<...> Ти так завжди любила сонце, що тобі сподобається се порівняння – я знаю. Чи не в цьому ж і мета людського життя – бути людям сонячним променем і робити їх щасливими<...>» [Грінченко 1990 : 445]. Але Марко робить вагоме уточнення, що щастя це лежить у площині любові до Батьківщини: «Не забуваю ніколи твого останнього заповіту: віддати моє життя рідному краю<...>» [Грінченко 1990 : 445]. Тому він йде у напрямку до великого рухливого міста із твердим переконанням: «Марко йшов туди виконувати той заповіт, що почув з уст коханої, – віддавати себе праці задля високої ідеї: щастя, відродження рідного народу» [Грінченко 1990 : 446]. Так закінчується другий, виправлений Б. Грінченком у 1906 р., варіант повісті, однак у першодруці він ще більш національно конкретизований, чіткіше виражає активну патріотичну інтенціональність молодого героя та автора: «<...>віддавати себе борні та праці за високу ідею національного відродження<...>» [Грінченко 1990 : 619].

ЛІТЕРАТУРА

1. Грінченко Б. Листи з України Наддніпрянської. Діалоги про українську національну справу. Київ, 1994. С. 35–149.
2. Грінченко Б. Д. Твори : в 2 т. Т. 1. Поетичні твори. Оповідання. Повісті. Київ : Наукова думка, 1990. 640 с.
3. Донцов Д. Де шукати наших історичних традицій. Дух нашої давнини. Київ : МАУП, 2005. 568 с.
4. Панченко В. Ідеологічна повість II половини XIX ст. і генеза соцреалізму. *Слово і час*. 2011. № 2. С. 58–64.
5. Пастух Б. В. Борис Грінченко – безкомпромісний лицар національної ідеї. Луганськ : Книжковий світ, 1998. 164 с.
6. Франко І. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. З останніх десятиліть XIX віку. Дрогобич : ВФ «Відродження», 2008. 464 с.
7. Шлемкевич М. Загублена українська людина. Київ : МП «Фенікс», 1992. 168 с.

REFERENCES

1. Ghrinchenko B. (1994) *Lysty z Ukrajinny Naddnyprianskohoji. Dialoghy pro ukrajinsjku nacionaljnu sprav* [Letters from Ukraine Naddnyprianska. Bialogues on Ukrainian national affairs]. Kyiv, pp. 35–149.
2. Ghrinchenko B. D. (1990) *Tvory : v 2 t. T. 1. Poetychni tvory. Opovidannja. Povisti* [Poetry. Short stories. Novels]. Kyiv : Naukova dumka.

3. Doncov D. (2005) *De shukaty nashykh istorychnykh tradycij. Dukh nashoji davnyny* [Where to look for our historical traditions. The spirit of our antiquity]. Kyiv : MAUP.
 4. Panchenko V. (2011) Ideologichna povistj II polovyny KhIKh st. i geneza socrealizmu [Ideological novel of the second half of the XIX century and the genesis of social realism]. *Word and Time Journal*, vol. 2. pp. 58–64.
 5. Pastukh B. V. (1998) *Borys Ghrinchenko – bezkompromisnyj lycar nacionaljnoji ideji* [Boris Grinchenko is an uncompromising Knight of the National idea]. Lugansk : Knyzhkovyj svit.
 6. Franko I. (2008) *Narys istoriji ukrajinsjko-rusjkoji literatury do 1890 r. Z ostannikh desjatylytj XIX viky* [Essay from the history of Ukrainian-Russian literature since the last decades of the XIX century]. Drohobych : VF “Vidrodzhennja”
 7. Shlemkevych M. (1992) *Zaghublena ukrajinsjka ljudyna* [The lost Ukrainian man]. Kyiv : MP “Feniks”.
-

O. V. VOVK

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at the Department of Ukrainian Literature and Theory of Literature,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Drohobych, Lviv region, Ukraine
E-mail: lindaswolfs@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0002-9857-6205>*

PROBLEM POLYPHONE IN BORYS GRINCHENKO’S NOVEL “SUNNY LIGHT”

The article considers the parameters of the expression of patriotic consciousness in the children (ambivalent) novel of Borys Grinchenko “Sunny Light”. B. Grinchenko novel actualize aspects of patriotic consciousness, exhibit and pour the manifestations of antinational or marginal worldview and, thus, influence the formation of a patriotic outlook of children, adolescents or youth. Noted that the novel became multifaceted, ideological comprehensive work, in which the concept of national liberation is artistically illustrated. It combines tendentially realistic and critical-realistic content-style elements with elements of enlightenment, romanticism and sentimentality. Such a semantic variety makes a multidimensional, more accessible for perception, first of all, older children and young people. On the basis of the analysis of the work shows antinational phenomena, such as chauvinism, lawsiveness, renegations arising in the heroes of the novel of the imperial public worldview. The author demonstrates the reader of the disgusting essence of Russian character, appeals to a possible zemorginalized reader, warns from the assimilation of Russian mentality and denationalized consciousness. Noted that the writer depicts two types of consciousness, two characters, but over time, some turned into renegades, werewolves and the other remained conscious ukrainophiles. It is accented that an important significance aspect of the novel is its problem polyphony: from personal to socially significant issues of national and social direction. It is noted that there is a clearly outlined national question. These national problem aspects are relocated with other writer’s works on patriotic themes. The analyzed work states that the artistic word of Borys Grinchenko not only educated young people, but also was a kind of call to address to national issues (sacrificial love for the homeland) and social (education and work of the intelligentsia for the people) direction. An important idea is expressed: declarative patriotism, patriotism without responsibility is really worthless for the national cause.

Key words: national, national values, patriotic outlook, popular outlook, Borys Grinchenko.